

2008. április 5-én helyszíni szemlén a feltárt terület a terepen jól azonosítható volt: a dombtetőn egy kb. 10×15 m-es területen csekély számban voltak csontok és téglatöredékek. A templomtól Ny-ra és K-re azonban egy 50 m átmérőjű körben hatalmas mennyiségű, zömében közel ép állapotú embercsont hevert a földön. Néhány téglatöredéket, és Árpád-kori edénytöredéket gyűjtöttem a helyszínen. A templom körzetét körbejárva megállapíthattam, hogy a település a templomtól ÉK-re elhelyezkedő ÉK-DNy-i irányú 300×150 m-es kiemelkedő területen volt. Kisméretű 11–13. századi település lehetett, mivel a templom tágabb környezetében máshol nem kerültek elő edénytöredékek.

CSÁNYI VIKTOR

280. Orosháza, Nagyatársánc

(Csongrád megye) B, Sza, Ge

2008. május 10–18. között a Masaryk University (Brno, Csehország) munkatársai Peter Milo vezetésével magnetométeres vizsgálatokat végeztek a lelőhely területén. Egyrészt a belső területeken, illetve a sánc ívének és az ősfolyó D-i találkozásának pontjában. Ezért a két terület közötti részen terepbejárást is folytattunk, melynek során megállapítottuk, hogy népvándorlás kori telepek is találhatóak a területen.

A lelőhely D-i végében klasszikus késő szarmata edénytöredékek kerültek elő, míg a sánc közepe felé haladva gepida edénytöredékeket gyűjtöttünk. Könnyen lehet, hogy a település folytonos, vagy pedig együtt élő lakosságról van szó. Szórványosan a jelzett területen is találtunk őskori (bronzkori) kerámiát.

RÓZSA ZOLTÁN

281. Oroszlány, Gerencsérvár

(Komárom-Esztergom megye) Kk

A középkori Gerencsérvár eddig a régészetileg kutatatlan váraink közé tartozott. Az utóbbi időszak több, laikusok által végrehajtott bolygatása azonban szükségessé tette, hogy a rendelkezésre álló szűkös erőforrásokból ezeket a részeket megkutassuk. A több évre tervezett munka első szakaszában 2008 folyamán a vár központi részén kívül eső területeket vizsgáltuk. Két, egymásra merőleges, 14, illetve 20 m hosszú, 1,5 m széles kutatóárkot jelöltünk ki a vár platójának É-i részén. Részben érintettük a várárok és a plató határát, azonban itt semmiféle erődítésre/védelemre utaló nyomot nem találtunk. Az árok szélétől kicsit beljebb azonban épület(ek?) alapozásmaradványait találtuk, 3 egymással nem párhuzamos szakaszt. A közöttük levő feltöltés többrétegű, talán több pusztulási réteget jelenthetett; mindezek alatt egy pár méter szélességű, a platót körülölelő várárokkal nem párhuzamos további árok nyomát találtuk.

Egy további rövidebb kutatóárkot jelöltünk ki a vár melletti halastó gátjának DNY-ÉK-i irányú szakaszán, s itt bebizonyosodott az előző kutatóárok K-i végében megfigyelt jelenség, miszerint a gát tetejét 2–3 réteg

kővel erősítették meg, részben a jobb tartás, részben talán a rajta folyó közlekedés megkönnyítése érdekében.

A humuszban és az alatta levő rétegekben nagy mennyiségben találtunk 14–16. századi edény- és kályhaszem-töredékeket, áttört gótikus oromcsempét, valamint nagyszámú, vasból készült használati eszköz is előkerült: véső, balta, bárd, lakat, kengyel, sarkantyúk. A fa, mint meghatározó építőanyag jelenlétére a rengeteg vasszög utalt. A felszínen talált és a rétegekből előkerült bronz- és ezüstpénzek (zöme Zsigmond-kori) pontos meghatározása közelebb vihet az épületek használati idejének meghatározásához.

A vár központi részén történt falbolygatás területét a kibontott boltív megóvása érdekében a rendelkezésre álló kőanyaggal visszatemetjük.

A leletanyag a tatai Kuny Domokos Megyei Múzeumba került.

LÁSZLÓ JÁNOS – SCHMIDTMAYER RICHÁRD

282. Ozora, Dorogi-dűlő

(Tolna megye) Kö

A középkori Dorog templomát a 18–19. században többször is említik. 2008. április 12-i terepbejárásum szerint helyét az Érmelléki-árok Ny-i felén, az Ozoráról Tamásiba vezető régi dűlőút É-i oldalán kb. 30×20 m-es területen, Ny-K irányban közepes sűrűségben kő- és főleg téglatörmelék jelezte, a néhány embercsontot a K-i oldalon találtam. A felszín jellege miatt a faluhely kiterjedését nem tudtam tisztázni.

K. NÉMETH ANDRÁS

283. Ozora, várkastély

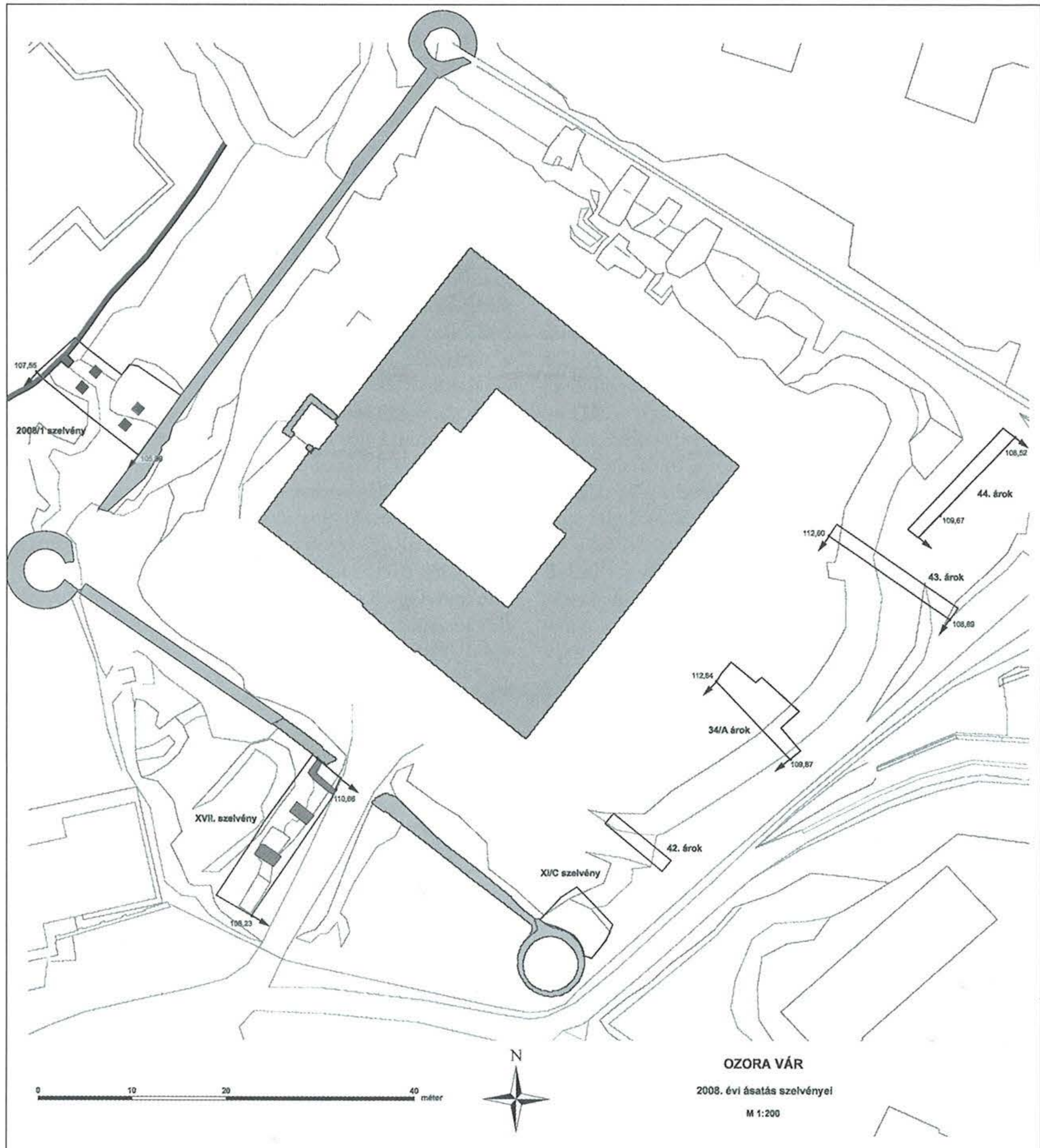
(Tolna megye) Kk, Kú

2008. október 13–31. között az ozorai várkastélyt kezelő Műemlékek Nemzeti Gondnoksága megbízásából feltárást végeztünk a vár egykori Ny-i és D-i hídszerkezete környezetében, továbbá a K-i külső várfal és az ÉK-i külső torony feltételezhető helyén. (Az *illusztrációkat lásd a 243–244. oldalon!*)

A kutatás célja a kisebb megszakításokkal 1981 óta végzett épületrégészeti kutatások folytatása volt,³⁰ jelen

30 Az eddigi kutatásokról lásd: FELT I.–GERELYES I.: Késő középkori leletgyűttes az ozorai várkastélyból. *CommArchHung* 1985, 163–182.; GERELYES I.–FELT I.: Hódoltságkori leletgyűttesek az ozorai várkastélyból. *CommArchHung* 1986, 161–182.; FELT I.–KOPPÁNY T.: Az ozorai vár. In: *Ozorai Pipo emlékezete*, szerk.: Vadas Ferenc, Szekszárd, 1987, 89–95.; FELT I.–KISFALUDI J.–VÖRÖS I.–KOPPÁNY T.–GERELYES I.–MIKLÓS Zs.: Jelentés az ozorai várkastélyban és környékén 1981–85-ben végzett régészeti kutatásokról. A Béri Balogh Ádám Múzeum Évkönyve 14 (1988), 261–337.; FELT I.–GERELYES I.–GERE L.–GYÜRKY K.–TAMÁSI J.: Újabb késő középkori leletgyűttes az ozorai várkastélyból. *CommArchHung* 1989, 177–207. A fémleletek feldolgozása: GERE L.: Késő középkori és kora újkori fémleletek az ozorai várkastélyból. Budapest, 2003. A legutóbbi rövid összefoglaló: MIKLÓS Zs.: Tolna megye várai. Budapest, 2007, 278–281. (Ozora, Várkastély).

esetben annak érdekében, hogy a mindeddig konzerválatlan és így helyreállításra sem került külső falrendszer műemléki bemutatásához az építésztervező számára rendelkezésre álljon az összes szükséges információ. Az utóbbi évtizedek feltárásainak köszönhetően már alapvetően ismertük úgy az alaprajzi, mint a szintadatokat, így jelen kutatásunk elsősorban az eddigi ismeretek pontosítását és ellenőrzését szolgálta.

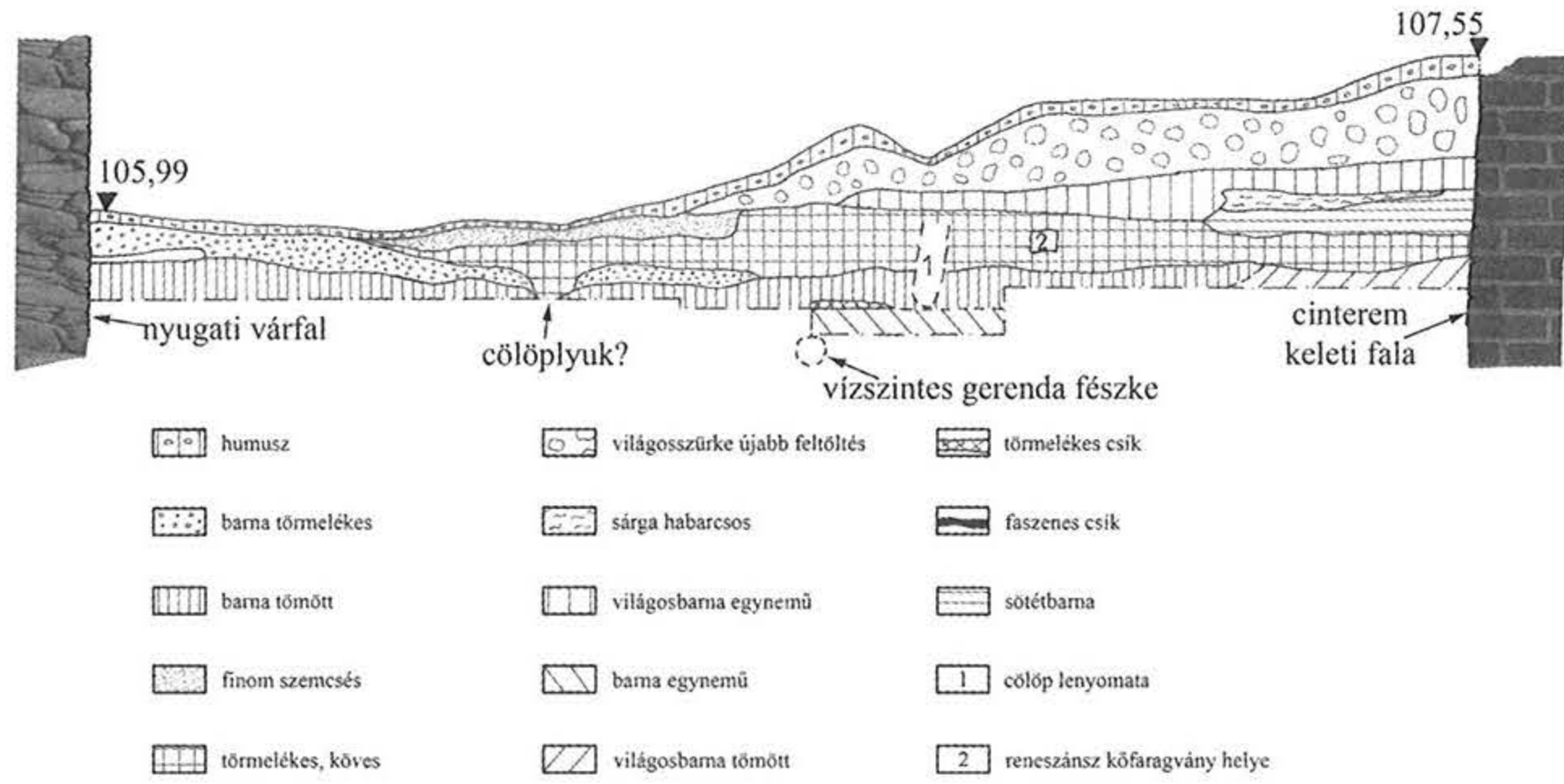
A várat a mai plébániatemplom helyén állt középkori templommal összekötő híd maradványai a Ny-i külső várfal és a templomot ívesen övező, támpilléres cinteremfal között helyezkednek el. Magát az itt húzódó

várárkot már kutattuk korábban (elsősorban a Ny-i várfalhoz csatlakozó XXXI. szelvényben), s meghatároztuk alját is, pontosabban elértük az általajt jelentő sárga lösz. Ebben az évben az itt – a még 1981-ben e helyen húzott 9. árok két oldalán – kialakított 5,5 m széles és a két említett fal közötti távolságnak megfelelően 14 m hosszú *2008/1 szelvényben* egyrészt fontos rétegtani megfigyeléseket tettünk, másrészt kibontottuk az itt elhelyezkedő négy, közel négyzetes alaprajzú, téglából épített hídpillért. A rétegtani megfigyelések közül kiemelendő a főként Ny-on jelentős vastagságú omlási-pusztulási-bontási rétegsor – ebből sok faragott kő,

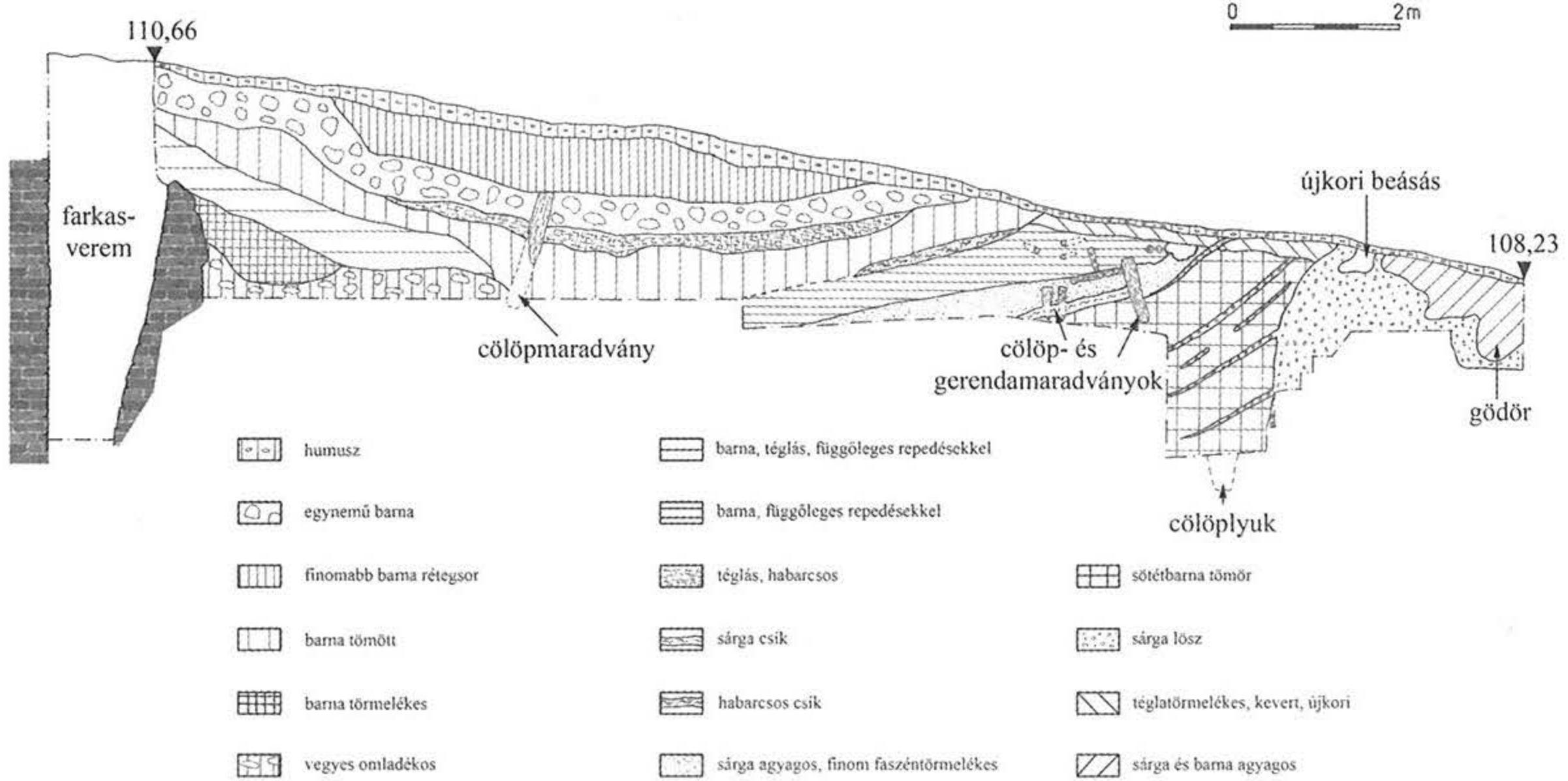

Ozora - Vár

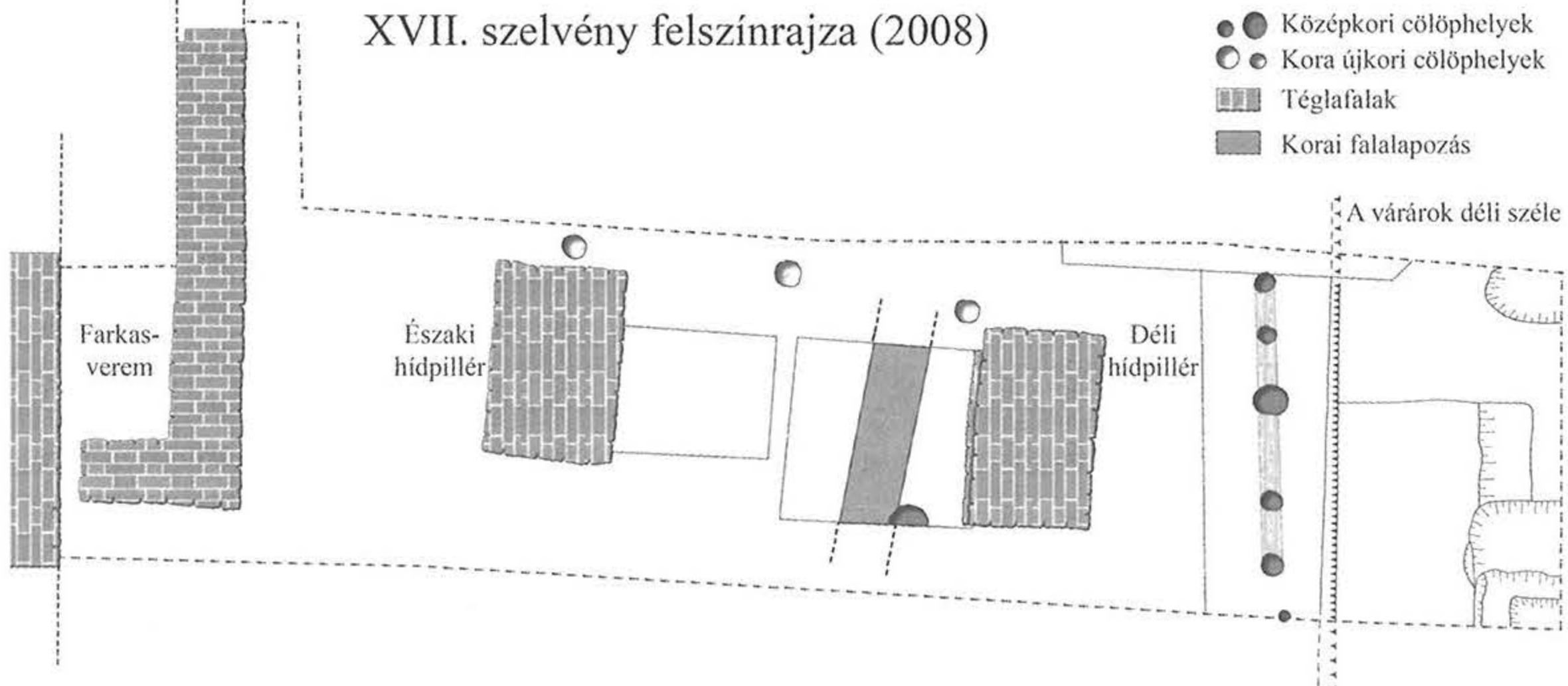
2008/1. szelvény déli metszete

XVII. szelvény keleti metszete

XVII. szelvény felszínrajza (2008)

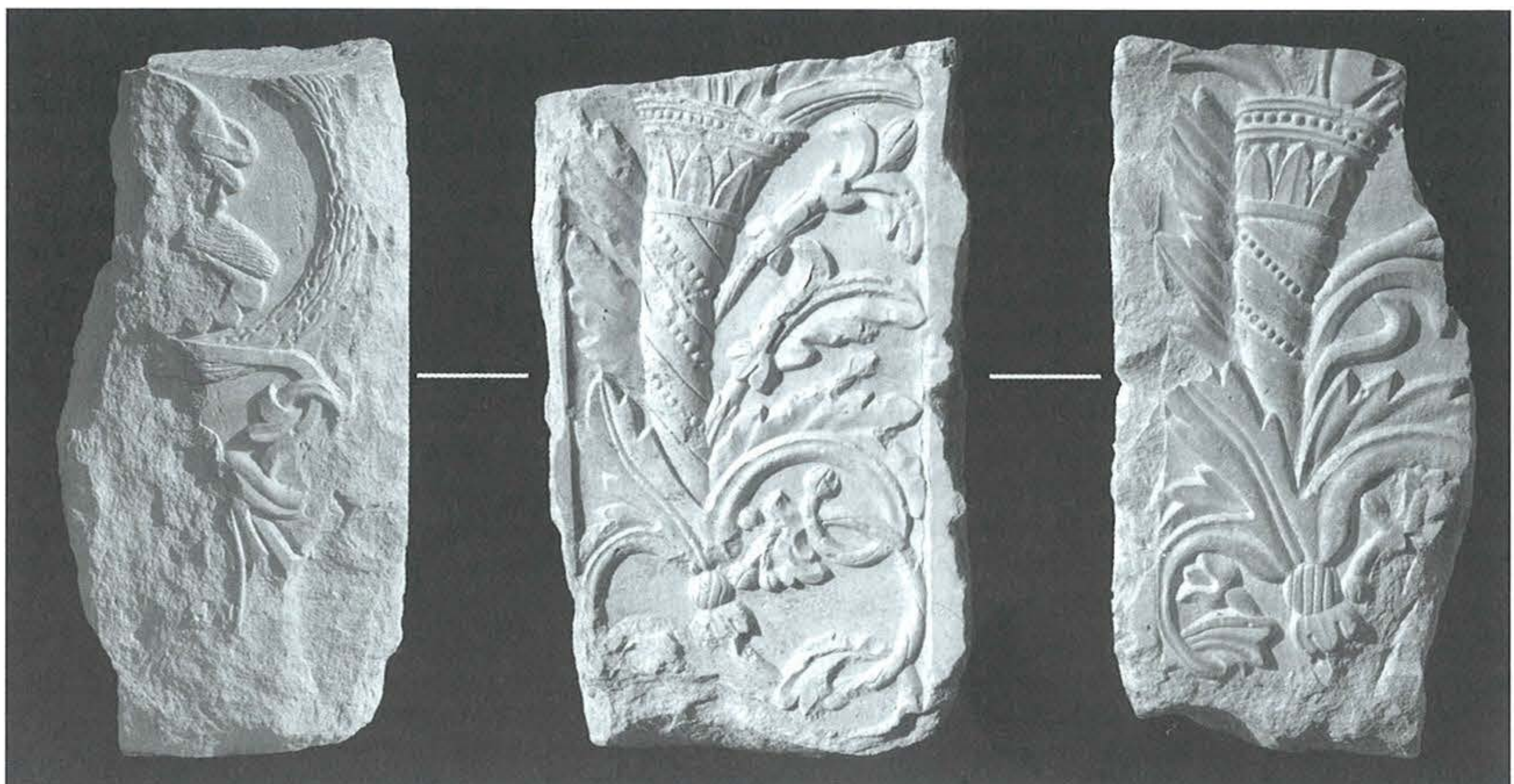
köztük az ásatás eddig legjelentősebb korai reneszánsz kőfaragványa került elő – s mely alatt ÉNy-on egy olyan téglapadlós felület jelentkezett, amely további bizonyítéka annak, hogy a (Ny-i) várak területe a török hódoltság korának kései időszakában lakóterületnek számított. A mélyebb K-i rétegekben ugyanakkor nagy számban találtunk a hódoltság korának első szakaszában földbe került középkori kályhacsempéket. Ez utóbbi a tömött rétegekkel közel egyidősnek (vagy azt csak kissé megelőzőnek) bizonyult az itt feltárt négy, átlag 100×100 cm-es téglapillér. Alapozási szintjüket mintegy 104 m tszf. körül figyeltük meg, azaz az eddig a szintig feltöltődött (feltöltött) árokba alapozták őket. Egyformán 30×4,5–5×15 cm-es téglákból készültek, s mivel ez a méret eltér a Zsigmond-korban használt falazóelemekétől, úgy tűnik, korántsem biztos, hogy a vár építésének idejében is összeköttetés volt a templom és a vár között! A szelvény É-i részén feltárt lezuhant téglafalazat-tömről sajnos nem lehetett megállapítani annak eredetét, de egy, a pilléreket összekötő esetleges ívként biztosan nem értelmezhető. Ugyanakkor a szelvényben megfigyelt számos – rendszert ki nem adó – cölöplyuk illetve a feltárás végén a két fal közötti tengelyben előkerült vízszintes gerenda(fészek) esetében még nem volt tisztázható (lásd a 2008/1 szelvény D-i metszetét), hogy a téglapilléres híd későbbi erősítésével vagy netán egy korábbi – faszerkezetű – híddal hozható-e kapcsolatba. Ennek felderítése egy további kutatás feladata lehet.

Kutatásunk második feladata a vár mai főhomlokzata előtti híd területének további vizsgálata volt. Itt a jelenleg is működő feljáró út miatt csak egy cca. 4 m széles és 18 m hosszú, a déli várfalra merőlegesen elhelyezkedő felületet vizsgálhattunk – lényegében a korábbi, a 2. és 10. kutatóárok között kialakított XVII. szelvény K felé bővített területét. E szelvényben már korábban is meghatározhattuk a D-i várak szélessé-

gét – ezt a D-en a felszínen jelentkező lösz mintegy 15 m-ben adta meg – sőt, az ugyancsak részben már meghatározott két hídpillér közötti kutatóblokkban elértük az árok alját (a sárga lösz) is, mintegy 104 m tszf. körül (hangsúlyozni kell, a terep K felé egykor is, ma is emelkedett/emelkedik!). Jelenlegi kutatásaink során egyrészt sikerült meghatároznunk a markáns lábazati párkánnyal épített pillérek teljes méretét – a délre eső 2,3×1,35 m-es, de az É-i mérete sem tér el tőle lényegesen (2,1×1,3 m) – másrészt ismét bizonyíthattuk, hogy ezeket nem az árok aljára alapozták (az alapozási kiugrásuk 105 m körül található). Megállapíthattuk továbbá, hogy a pillérek téglanyaga nem teljesen egyezik: D-en általában 6,5×16,5×32 cm-es, É-on vegyes, de minden méretben jóval kisebb téglákat figyelhattunk meg.

Most nyílt lehetőségünk alaposabban megkutatni az ún. farkasverem falait, amely a pillérek vonalában, a déli várfal külső oldalához kapcsolódik. A 70–80 cm falvastagságú, belül rézsús falú építmény É–D-i szélessége alig 2 m, K–Ny-i külső mérete legalább 6 m, de a DK-i sarkát a mai felvezető út miatt nem tudtuk feltárni. Belsejét mintegy 106 m-ig tártuk fel, a falában nagy számban találtunk másodlagosan felhasznált kőfaragványokat: boltozati illetve falpillér-elemeket, amelyek vagy a ferences kolostorból, vagy a középkori plébániatemplomból származhatnak. Ez az építmény újabb, legkorábban 16. századi eredetűre, de legalábbis jelentős javítására-újraépítésére utal, amit megerősít falazatának vegyes téglanyaga is (5,5×14,5×27 cm, 6×12,5×24,5 cm, 5×15×30 cm – itt egyezés csak az É-i pillér esetében van). Ugyanakkor a két pillér közötti kutatóblokk alján megfigyeltünk egy K–Ny-i irányú, 70 cm vastag falalapot, amely akár egy korábbi – várépítéssel egyidős? – híddal is kapcsolatba hozható.

Ugyancsak korai eredetű lehet a szelvény D-i szélén, a függőlegesen lecső löszfal előtt feltárt, vízszintes ge-

rendára alapozott vaskos cölöpsor – bár ez nem annyira egy híddal, mint inkább az omladékony várárok-partfal megtámasztásával hozható kapcsolatba. A téglapillérek felépítését követő időszak emlékei a várárkot betöltő törmelékes és tömött rétegek, amelyeknek felső részében összetett gerenda- illetve cölöpkonstrukció elemeit határozhattuk meg. Hogy ez egy későbbi hídszerkezet részeként értelmezhető-e vagy csupán a feltöltődést-feltöltést kívánták ezzel szilárdítani, még nem világos, de tény, hogy a D-i téglapillérenél a cölöpök különböző méretű vízszintes gerendákkal voltak összekapcsolva. (Lásd a XVII. szelvény K-i metszet- és felszínrajzát). A leletanyag e szelvényből túlnyomórészt a hódoltság korához volt köthető. A pillérek közötti betöltés felső harmadából egy erősen átfaragott kötödék került elő, amelyen egy évszám néhány eleme volt kiolvasható: [1]508.

Végül munkánk során végső kísérletet tettünk a K-i oldalon feltételezhető, de eddig nyomaiban sem talált várfal és az ÉK-i (kerek) torony vagy maradványaik fellelésére. Tekintettel arra, hogy a korábbi években ezen a részen számos kutatóárkot nyitottunk kézi erővel, most négy hosszú kutatóblokkot ástunk – gépi erővel, részben a korábbi árkaink helyén (a volt 20. árok helyén a 42. árok, a volt 34. árok helyén a 34(a) árok), részben azok közelében (a volt 39. árok meghosszabbításában a 43. árok, a 37. ároktól K-re a 44. árok). Ezekben 2–4 m-es mélységig vágtuk át a részben rézsús terepet, s mindenhol elértük az altalajt (DK-en tszf. 111,5 m-nél, ettől É-ra 109 m-nél illetve 108,67 m-nél), de várfalnak, toronynak semmi nyomát nem leltük, sőt a lösz sehol sem szakadt meg függőlegesen – azaz az egykor biztosan létezett várfalat nem a levágott löszfal elé építették, hanem minden bizonnyal a rézsúbe, s ez is hozzájárulhatott nyomtalan pusztulásához! Ugyanakkor a lankásan K felé ereszkedő löszfelszint követve a számunka hozzáférhető területen a K-i várárok részleteit tárhattuk fel, különböző, egyelőre nehezen értelmezhető cölöpjelenséggel. Ellenőrzésképpen megvizsgáltuk végül a DK-i kerek torony É-i oldalán kialakított XI/C szelvényt, de a keresett várfal az É-i profilban itt sem jelentkezett.

Az ásatás legfontosabb lelete a már említett korai reneszánsz kőfaragvány volt, amelyre érdemes részletesebben is kitérni. A jelenlegi állapotában 32×26 cm-es téglalap alapú hasáb formájú, 55 cm magas kő anyaga mecseknádasdi mészmárga.³¹ (Az illusztrációt lásd a 245. oldalon!). A töredék három oldalán lapos dombormű maradt meg: két szomszédos felületen egymáshoz hasonló bőségszaru, stilizált akantuszlevelek és bimbós végű indák között, míg a harmadik oldalon egy fonott babérkoszorúba foglalt, profilból ábrázolt szakállas, nagyorrú férfiarc látható, széles, erősen visszahajló karimájú kalapban és fodros gallérral. A medalion

koszorújához alulról szintén indás, akantuszleveles díszítés csatlakozik. A töredék alja illesztési felület, a teteje és a negyedik oldala lepusztult törésfelület. Az illesztési részen egy fűrt csapolás helye látszik, amelynek tengelye az épen maradt oldalaktól egyformán 16 cm-re található. Ebből arra következtethetünk, hogy a kőfaragvány alapja eredetileg egy 32×32 cm-es négyzet lehetett, vagyis pontosan 1×1 lábnyi.³² Feltételezhető ezek alapján, hogy a töredék egy mind a négy oldalán faragott, körüljárható pillér része volt.

Az előkerült kőfaragvány pontos párhuzama egyelőre nem ismert, de a kőanyag kapcsolatai – a szomszédos Felsőnyék egyetlen hasonló kőfaragványával együtt³³ – előzetesen a pécsi-baranyai reneszánsz emlékek irányába mutatnak.³⁴ Önmagában a reneszánsz stíluselemek jelenléte Ozorán nem újdonság, ugyanis a korábbi kutatások során is jelentős számú, többek között egy loggiához kapcsolható faragott kötödék került elő.³⁵

Az még kérdéses, hogy a faragvány pontosan milyen szerkezethez tartozhatott. A négy oldalán faragott pilléreként való rekonstrukciója és a medalionba foglalt arc együtt is erősen emlékeztetnek a sárospataki Perényi-szárny hármás árkádjára, amely 1540-ben készült.³⁶ Azonban a babérkoszorú és az akantuszleveles bőségszaru egy több évtizeddel korábbi motívum, amelynek eredete a 15. sz. végi kódexdíszítésekben és Mátyás király trónkarbitján is nyomon követhető.³⁷ Az ozorai reneszánsz építkezések idejét a történelmi események elég jól behatárolják a 16. sz. első negyedére. Ezt Koppány Tibornak eddig 1510 és 1523 közé sikerült leszűkítenie. Csábító ötletnek tűnik, hogy az építkezések kezdetét a mostani feltárások során előkerült 1508-as évszámú kőhöz kössük, de ezt egyelőre erős fenntartással kell kezelni. Ráadásul az évszamos töredék mészkő anyaga révén inkább a simontornyai, ugyanekkor zajló építkezésekhez kapcsolható.

Munkatársak: Bognár Katalin, Fuchs Noémi, Gregor István, Groma Katalin és Nagy László régészhallgatók (ELTE BTK).

FELD ISTVÁN – GÁL-MLAKÁR VIKTOR – GIBER MIHÁLY – MORDOVIN MAXIM

31 A rendkívül rossz megtartású, lemezesen málló kőfaragványt Osgyáni Vilmos restaurálta. Észrevételeit, rendkívül színvonalas munkáját és segítségét ezúttal is köszönjük.

32 BOGDÁN I.: Magyarországi hossz- és földmértékek a 16. század végéig. Budapest, 1978, 22: a magyar királyi láb 31,26 cm volt.
33 MIKLÓS Zs.: A Tolna megyei nyéki vár (Felsőnyék-Várhegy). A Béri Balogh Ádám Múzeum Évkönyve 14 (1988), 215–216, 258, 1. és 3. kép.; MIKLÓS Zs.: Tolna megye várai. Budapest, 2007, 219–230, 255, 213/4 kép.
34 G. SÁNDOR M.: Reneszánss Baranyában. Budapest, 1984; KOPPÁNY T.: Az ozorai vár. In: Pannonia Regia. Művészet a Dunántúlon 1000–1541. Szerk.: MIKÓ Á.–TAKÁCS I. Budapest, 1994, 367–369.
35 FELD I.–KISFALUDI J.–VÖRÖS I.–KOPPÁNY T.–GERELYES I.–MIKLÓS Zs.: Jelentés az ozorai várkastélyban és környéken 1981–85-ben végzett régészeti kutatásokról. A Béri Balogh Ádám Múzeum Évkönyve 14 (1988) 326–327.
36 KOPPÁNY T.: Az ozorai vár. In: Pannonia Regia. Művészet a Dunántúlon 1000–1541. Szerk.: MIKÓ Á.–TAKÁCS I. Budapest, 1994, 368.
37 Simontornyára összefoglalóan: HORLER M.–H. TABAJDI M.: A simontornyai vár. Múzeumi füzetek. Szekszárd, 1987.